

Jakub Jasiński

Działalność organizacji polskich w Pradze na przełomie XIX i XX wieku

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia 5455,
297-316

1999/2000

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZENON JASIŃSKI

*Działalność organizacji polskich w Pradze na przełomie
XIX i XX wieku*

Activité des organisations polonaises à Prague vers la fin du XIX-e s. et au
début du XX-e s.

Opracowanie dotyczy okresu działalności polskich towarzystw w Pradze od ich powstania do końca I wojny światowej. Przyjęty tu zakres chronologiczny wiąże się z okresem działalności tych organizacji, z wyjątkiem Klubu Polskiego. Do końca I wojny światowej istniały one w ramach monarchii austro-węgierskiej, a od roku 1919 funkcjonowały w ramach państwa czechosłowackiego. Podstawą do opracowania stały się materiały dotyczące związków, zachowane w zbiorach Centralnego Archiwum Państwowego w Pradze.

Praga należała do tych ośrodków akademickich, do których chętnie garnęła się młodzież polska. Już na przełomie XIV i XV wieku znajdujemy wśród słuchaczy Uniwersytetu Karola w Pradze wielu Polaków. Niektórzy z nich byli później profesorami tego Uniwersytetu. Dość wspomnieć Marcina z Łęczycy i Stanisława z Gniezna z wieku XV. Po wojnach husyckich zainteresowanie Pragą zmalało na korzyść Uniwersytetu Krakowskiego, aby wzrosnąć ponownie po rozbiorach Polski i powstaniach narodowych. Idee Kongresu Słowiańskiego, który odbył się w Pradze w 1848 roku zbliżyły młodzież polską z Galicji i Śląska z młodzieżą czeską przejawiającą uczucia polonofilskie. Po upadku powstania styczniowego rzesze patriotów polskich w obawie przed carskimi represjami były zmuszone do opuszczenia zaboru rosyjskiego. Po przekroczeniu granicy państwa austriackiego powstańcy byli rozbrajani i internowani. Największe skupiska internowanych powstańców

znajdowały się na terenie Czech w Ołomuńcu, Hradcu Kralove, Jihlavy, Telči i Brnie. Obok Hradca w twierdzy Józefowskiej przebywał dyktator powstania gen. Marian Langiewicz. Po zakończeniu internowania Praga stała się miejscem pobytu dla wielu Polaków. Tu starali się stworzyć dla siebie życie towarzyskie i organizacyjne niejednokrotnie wspólnie z życzliwie nastawioną inteligencją czeską.

„OGNIWO” PIERWSZA POLSKA ORGANIZACJA W PRADZE (1869–1871)

Genezy powstania pierwszej organizacji polskiej w Pradze należy upatrywać w kilku czynnikach: 1) w polonofilskiej atmosferze Pragi z tamtego okresu, 2) stosunkowo dużej grupie polskich urzędników, inteligencji i studentów, 3) uchwaleniu w 1867 roku ustawy o stowarzyszeniach, która precyzyjnie określała warunki istnienia organizacji.

Na miano pierwszej organizacji polskiej w Pradze i w całych Czechach zasługuje „Ogniwo”, związek polskiej młodzieży akademickiej w Pradze, istniejący w latach 1869–1871, chociaż formalnie związek nie został zarejestrowany. Wniosek o rejestrację towarzystwa złożono 30 czerwca 1869 roku. Podpisali go: Ignacy Bąkowski (słuchacz politechniki w Pradze), Stanisław Kamiński (również słuchacz politechniki) oraz Dominik Zbrożek (asystent politechniki czeskiej, późniejszy jej docent i profesor).¹ Z roku 1870 zachowała się niepełna lista członków organizacji (bez imion), zawierająca informację o kierunku studiów lub uczelni. Pozwala ona poznać, w pewnym zakresie, strukturę polskiego środowiska akademickiego w Pradze. Na liście tej wymienieni są: Bąkowski, Helmmes, Hordliczka, Ligęza, Oborski, Radziemiński, baron Reisky, Sokołowski, Świtkowski, Truskowiecki, Wyszkowski, Lipsz — słuchacze politechniki; Datelbaum — student biologii, Hromada, Winiewicz — studenci filozofii; Poreer — słuchacz akademii handlowej, Seidl — student prawa, Studeny — student medycyny, Zbrożek — asystent geodezji w politechnice (czeskiej) w Pradze. Organizatorzy „Ogniwa” stawiali sobie za cel: „zjednoczenie studiujących na szkołach wyższych w Pradze, w celu wzajemnej podpory moralnej i materialnej a także pielęgnowanie nauki, sztuki i mowy ojczystej aby wszyscy wykształcili się na dobrych obywateli i użytecznych członków społeczeństwa.”² Tak cele te zostały określone w piśmie z 30 czerwca 1869 roku, skierowanym do „Veslavného c.k. Mistodržitelství” w Pradze, wraz z projektem statutu przedłożonym w języku czeskim i w 5 egzemplarzach statutu w języku polskim. Środkami prowadzącymi do re-

¹ Statni ustředni archiv Praha, Policejni presidium, II oddeleni [dalej SUA P PP PP], k. 446, syg. 18/5 Ogniwo (1870).

² SUA P PP, karton 446, syg. 18/5, čj. 695 stanovy spolku Ogniwo.

alizacji celu miały być: prelekcje, rozprawy naukowe, czytanie dzienników, czasopism i dzieł różnych gałęzi literatury, uszlachetniająca zabawa, składki pieniężne od członków zwyczajnych i nadzwyczajnych. Związek ukonstytuował się na zebraniu w dniu 6 marca 1870 roku w obecności 22 osób. Pierwszy zarząd tworzyli: Dominik Zbrożek — prezes, Roman Truskowiecki — sekretarz, Szczepan Maciejowski — skarbnik (obaj byli studentami politechniki). Na zebraniu w dniu 26 marca 1870 roku przyjęto uchwałę w sprawie zmiany statutu, tak aby umożliwił on przyjmowanie do „Ogniwa” nie tylko studentów, ale także i innych Polaków mieszkających w Pradze. Na zebraniu tym Dominik Zbrożek zrezygnował z funkcji prezesa. Jego miejsce zajął dotychczasowy skarbnik Szczepan Maciejowski, natomiast skarbnikiem został Henryk Winiewicz. Do zarządu włączono również Ignacego Bąkowskiego. W trakcie zebrania uchwalono poprawki do statutu.³ W zmienionym statucie inaczej określano cele towarzystwa. Sformułowano je następująco: „celem związku jest utrzymanie serdecznej i prawdziwie polskiej przyjaźni, ducha narodowego u młodzieży polskiej szkół wyższych w Pradze.” Artykuł 4 statutu głosił, że członkiem zwyczajnym może być każdy Polak, który jest słuchaczem jednej z tutejszych wyższych uczelni. Związek mógł większością 2/3 głosów czynnych członków przyjąć do swego grona i innych Polaków mieszkających w Pradze. Wprowadzono pojęcie członka wspierającego (mógł być nim każdy, kto wpłacił jednorazowo 10 złr lub obiecał płacić po 3 złr na rok). Dostrzeżono konieczność prowadzenia czytelni oraz utworzenia funduszów: bieżącego, żelaznego i czytelniczego (paragraf 32). W przypadku rozwiązania się towarzystwa zgromadzone środki miały przejść na budowę teatru w Poznaniu, „a gdyby to było po czasie to na Muzeum Polskie w Raperswilu” (w projekcie z 1869 roku przewidywano, że w przypadku rozwiązania się związku majątek ma przejść na Towarzystwo Bratniej Pomocy w Krakowie, Czytelnię Akademicką w Krakowie, a gdyby te nie istniały — na Slovansky akademicky spolek četnarsky v Praze). Nowa wersja statutu złożona do rejestracji 1 czerwca 1870 została jednak odrzucona przez c.k. Dyрекcję Policji w Pradze z powodu niedociągnięć formalnych.⁴ Z zachowanego protokołu zebrania (z dnia 2 XII 1870), dowiadujemy się, że w roku 1870 zorganizowano kilka odczytów. Poświęcone były one stosunkom na Litwie, królowi Zygmuntovi i literaturze polskiej w XVI–XVII w.⁵ Na początku 1871 roku podejmowano w odczytach również aktualne sprawy europejskie. Zachowane

³ SUA P PP, k. 446, čj. 1678, syg. 18/5, stanovy spolku s 17 X 1870.

⁴ SUA P PP, k. 446, čj. 1678, syg. 18/5, Statutu nie zatwierdzono, gdyż we wniosku o rejestrację nie podano liczby członków i tego, że uczestnicy zgodzili się na zwołanie walnego zebrania. Ogniwo liczyło wówczas 30 członków.

⁵ SUA P PP, k. 446, čj. 1678, syg. 18/12, r. 87d.

notatki praskiej policji wskazują na zainteresowanie członków „Ogniwa” polityką i działalnością organizacji politycznej „Pokrok”.⁶ Zainteresowanie to skończyło się dla członków przesłuchaniami w dyrekcji policji. W efekcie osłabiło to działalność związku i doprowadziło do ustąpienia zarządu. Złożony w 1870 roku statut nie został zatwierdzony przez władze. Próbę ratowania związku podjął Dominik Zbrożek, który objął ponownie prezesostwo i opracował poprawki do statutu. Władze jednak odrzuciły zgłoszone poprawki pod pretekstem zatwierdzenia ich przez niedostateczną liczbę członków.⁷ Trudności związane z rejestracją statutu zniechęciły Zarząd i spowodowały przerwanie działalności towarzystwa. Zachowane dokumenty nie pozwalają na obiektywną ocenę przyczyn likwidacji „Ogniwa”, czy powodem była słaba znajomość ustawy o stowarzyszeniach i małe doświadczenie organizacyjne czy wyraźna niechęć władz do powstania organizacji akademickiej o polskim obliczu. To nawet krótkie istnienie „Ogniwa” dało impuls do powstania w tym mieście, w późniejszym okresie, następnych polskich organizacji.⁸

STOWARZYSZENIE POLSKIE W PRADZE (1880–1884)

Po nieudanej próbie rejestracji „Ogniwa” kolejna polska organizacja pod nazwą Stowarzyszenie Polskie (Koło Polskie)⁹ powstała w Pradze w 1880 roku¹⁰ i stawiała sobie za cel: „pielegnowanie i szerzenie znajomości języka polskiego oraz literatury”. Do celu tego zmierzały następujące działania: organizowanie cotygodniowych spotkań połączonych z czytaniem polskiej prasy, wykładów z zakresu literatury oraz historii, wykonywanie utworów instrumentalnych i wokalnych; organizowanie wycieczki po Pradze i okolicy, założenie czytelnicy, urządzenie zabaw publicznych. Stowarzyszenie miało charakter apolityczny. Jego członkami mógł być każdy, kto płacił regularnie składkę roczną 50 krajcarów i został przyjęty przez zarząd (bez określenia narodowości). Pierwszy statut stowarzyszenia, przyjęty i zatwierdzony przez władze policyjne 6 lutego 1880 roku, określał nazwę towarzystwa jako „Kółko Polskie”.¹¹ Organizacja ukonstytuowała się 20 lutego 1880 roku w obecności 33 osób. Założycielami stowarzyszenia byli: Stanisław Towar-

⁶ SUA P PP, k. 446, čj. 1678, syg. 18/5, raport policyjny z 18 III 1871.

⁷ SUA P PP, k. 446, syg. 18/5. Pismo dyrekcji policji nr 2395.

⁸ Prezesami „Ogniwa” byli: Dominik Zbrożek (6 III 1870–26 III 1870, 4 IV 1871–20 V 1871), Szczepan Maciejowski (26 III 1870–4 IV 1871).

⁹ Z. Jasiński, *Polský kruh v Praze (1880–1884)*, „Praski kurier — Pražský kurýr”, 1993 nr 2.

¹⁰ SUA P PP, k. 870, syg. 16/14.

¹¹ SUA P PP, k. 446, syg. 18/5, čj. 7271.

nicki — urzędnik Głównej Kasy Państwowej w Pradze, Władysław Tschoner — kupiec, Józef Filipowicz — wytwórca rękodzielnik, doktor med. Hromada, inż. Józef Muzyka, Majewski (brak imienia). W składzie stowarzyszenia znaleźli się przedstawiciele różnych środowisk, nie tylko zresztą polskich (studenci, kupcy, urzędnicy, inżynierowie, rzemieślnicy itd.).¹² Prezesem został wybrany Emanuel Tonner (dyrektor Czeskiej Akademii Handlowej w Pradze, poseł do parlamentu w Wiedniu, polonofil i przyjaciel Polaków), zastępcą inż. Józef Muzyka. Ze znanych osób należy wymienić redaktora „Narodnich listu” Jozefa Baraka, który został wybrany członkiem zarządu. Dnia 20 marca 1880 roku uchwalono nowy statut. Przywracał on pierwotną nazwę Stowarzyszenie Polskie (zgłaszana przez proponentów) i stawiał warunek, że w składzie zarządu musi być 2/3 Polaków, precyzował też język urzędowy związku — miał nim być język polski. Obrady mogły być jednak prowadzone w języku polskim i czeskim (nowy statut został zatwierdzony 1 V 1880 r.).¹³ Stowarzyszenie miało swoją siedzibę na Betlejemskim namesti nr 257, u pana Władysława Obertyńskiego, który był urzędnikiem. Siedziba była otwarta w dni powszednie od godz. 18³⁰ do 22⁰⁰, w niedziele i święta od 15⁰⁰ do 22⁰⁰. W październiku 1880 r. uchwalono kolejną zmianę statutu. Wprowadzono nazwę Koło Polskie i ograniczono skład zarządu wyłącznie do Polaków.¹⁴ To oczywiście oznaczało, że z funkcji prezesa musiał zrezygnować Emanuel Tonner (w 1882 r. odstąpiono od tego wymogu i E. Tonner został wybrany ponownie na to stanowisko, pełnił je do 4 XI 1883 r.). Działalność statutową miały realizować odtąd dwie komisje: literacka i zabawowa. W tym czasie Koło posiadało bibliotekę liczącą 116 książek (odnotowano 204 wypożyczenia). Dochody wynosiły 188 talarów i 14 krajcarów, a wydatki 153 talary i 59 krajcarów. Działalność kulturalną zapoczątkowano wieczorkiem urządzonym 24 kwietnia 1880 roku, na którego program złożyły się recytacje utworów A. Mickiewicza: *Do matki Polski* i *Ody do młodości* oraz utwory muzyczne i wokalne przygotowane przez członków. Następny wieczorek zorganizowany w maju 1880 roku był poświęcony twórczości Henryka Wieniawskiego. W wieczorku tym wzięło udział także 20 członków „Krużka ljubitielej ruskogo jazyka”.¹⁵ Największym jednak echem odbił się wieczór poświęcony Adamowi Mickiewiczowi, zorganizowany 28 listopada 1880 roku w „Umelecke besede”, który zgromadził 200 osób. W programie była prelekcja Teodora Jeske-Choińskiego „O znaczeniu Adama Mickiewicza w literaturze pol-

¹² SUA P PP, k. 446, syg. 18/5, čj. 2352.

¹³ SUA P PP, k. 446, syg. 18/5, čj. 22685.

¹⁴ SUA P PP, k. 446, syg. 18/5, čj. 8591, 289.

¹⁵ SUA P PP, k. 446, syg. 18/5, čj. 2761. Wykład o życiu i kompozycjach Wieniawskiego przygotował inż. Józef Muzyka.

skiej”. Aktorzy teatru w Pradze recytowali *Ode do młodości* oraz fragmenty *Konrada Wallenroda* w czeskich tłumaczeniach. W czasie wieczorku zostały wykonane utwory muzyczne F. Chopina, H. Wieniawskiego, B. Smetany.¹⁶ Była to największa impreza, jaką ta organizacja urządziła. Inne wieczorki, aczkolwiek ich programy były równie ciekawe, nie zgromadziły już tylu osób. Urządzano także odczyty. Ich tematyka była bardzo ambitna, był to zapewne wynik przynależności do stowarzyszenia grupy pisarzy: Celestyna Friza, Józefa Baraka, Teodora Jeske-Choińskiego.¹⁷ Stąd takie tematy prelekcji, jak: *O pesymizmie w literaturze pięknej* (2 I 1881 — T. Jeske-Choiński); *O powieści Kraszewskiego — Pamiętnik Mrocza* (15 I 1881 — S. Tomaszewski); *Polska w czeskiej poezji* (6 II 1881 — E. Jelinek). Podejmowano także tematy historyczne: (*Stan nowej szkoły historycznej w Polsce; Patriotyzm; O Śląsku; Rzut oka na dzieje Kongresowej Polski; O sejmikach w dawnej Polsce, Stosunki Polski z innymi krajami w XVI i XVII w.*).¹⁸ Drugi rok działalności (1881) stowarzyszenia należy zaliczyć do bardzo udanych. Urządzono 4 wieczorki literackie (szczególnie udane były wieczorki poświęcone twórczości Zygmunta Krasińskiego (13 II 1881) i Juliusza Słowackiego (wieczorki te miały specjalnie drukowane programy), 15 prelekcji, 1 zabawę, 2 wycieczki, 4 zebrania ogólne. Wzbogaciła się także biblioteka, która liczyła już 165 pozycji. Równie aktywnie pracowano w 1882 roku. Zorganizowano 6 wieczorków, 2 zabawy i 5 prelekcji.¹⁹ W imprezach organizowanych przez Stowarzyszenie Polskie brali udział członkowie drugiej polskiej organizacji działającej w Pradze od 1881 roku, tj. Ogniska Polskiego. W 1882 roku zorganizowano wycieczkę na Śląsk i do Krakowa, w której wzięło udział 50 osób. Był to chyba najlepszy rok w działalności Związku. W pierwszym półroczu 1883 roku zorganizowano jeszcze kilka imprez. Jeden z wieczorków (5 II 1883) był poświęcony zmarłemu wówczas polskiemu uczonemu Aleksandrowi Maciejowskiemu (mówił o nim E. Jelinek), natomiast 4 marca 1883 była mowa o uczonym L. Szuskim i pisarzu Mikołaju Reju.²⁰ W drugim półro-

¹⁶ SUA P PP, k. 446, syg. 18/5, čj.1192.

¹⁷ Teodor Jeske-Choiński, ówczesny prezes stowarzyszenia, znany później w krakowskim środowisku literackim, na korespondencji z władzami podpisywał się: szlachcic polski-pisarz.

¹⁸ SUA P PP, k. 446, syg. 18/5, zob. čj.18,421,812, 1045, 1178, 1425, 1987, 1987, 2362.

¹⁹ SUA P PP, k. 446, syg. 18/5, zob. čj. 387, 408, 2811, 3243, 3885, 3670, 9007, 9189, 9479, 9705, 2978, 1063, 12 marca 1882 zorganizowano wieczorek poświęcony polskiej kulturze szlacheckiej. Edward Jelinek wygłosił wówczas prelekcję „O staropolskich strojach narodowych”, na wieczorku tym było obecnych 30 osób — tyle samo osób było na wieczorku 15 listopada 1882 poświęconym jubileuszowi 50-lecia znanego warszawskiego aktora Józefa Żółkowskiego.

²⁰ SUA P PP, k. 446, syg. 18/5, čj.1990.

czu doszło do załamania działalności, w czasie walnego zebrania 4 listopada 1883 w obecności 38 członków zmieniono skład zarządu. Prezesem wybrano doktora medycyny Karola Choduńskiego a wiceprezesem Edwarda Jelinka. Nie dało to jednak żadnych rezultatów, w działalności stowarzyszenia brało udział coraz to mniej osób. Poza spotkaniami w siedzibie stowarzyszenia nie zorganizowano już żadnej imprezy. Na zebraniu w dniu 15 listopada 1884 roku, w obecności 6 osób postanowiono połączyć się z Ogniskiem Polskim w Pradze, co się też stało.²¹ W ten sposób zakończyła swoją działalność druga polska organizacja w Pradze.

OGNISKO POLSKIE (1881–1915)

Ognisko Polskie w Pradze jest trzecią z kolei organizacją, która pojawiła się w Pradze na początku lat osiemdziesiątych. Zebranie konstytuujące odbyło się 5 lutego 1881 roku w obecności 29 osób. Uchwalono na nim statut towarzystwa. Występującym o rejestrację i tymczasowym prezesem był doktor Bożywoj Prusik. Cele, jakie stawiali sobie organizatorzy Ogniska, zostały zawarte w art. 1 statutu. Zakładano, że celem Ogniska będzie: „pielegnowanie i szerzenie znajomości języka polskiego i polskiej literatury, historii, jak i wspieranie życia towarzyskiego”.²²

Członkami Ogniska mogli być zarówno Polacy, jak i Czesi, którzy mieszkali w Pradze lub na przedmieściach i płacili ustalone składki miesięczne. Statut z 1904 r. mówił także o tym, że członkami mogą być osoby innej narodowości, które sympatyzują z narodem polskim.²³ Faktem jest, że członkami Ogniska byli głównie studenci narodowości polskiej pochodzący z zaboru rosyjskiego. Konsekwencją tego były częste zmiany w składach zarządów, wpłynęło to oczywiście na ograniczenie działalności Ogniska. Była ona skromniejsza niż powstałego parę lat później Klubu Polskiego.

²¹ SUA P PP, k. 446, syg. 18/5, čj.10026 Obowiązki prezesów Stowarzyszenia pełnili: Emanuel Tonner (4 IV 1880–26 X 1880, 5 III 1882–4 XI 1883), Teodor Jeske-Choiński (26 X 1880–10 IV 1881), doktor med. Ignacy Szpadkowski (10 IV 1881–5 III 1882), doktor med. Karol Choduński (4 XI 1883–1884).

²² Z. Jasiński, *Ognisko Polskie w Pradze (1881–1915)*, „Kurier Praski — Praský kurýr” 1993, nr 6, s. 2, nr 7, s. 2; H. Barycz w swoim artykule *Dziejowe związki Polski z Uniwersytetem Karola w Pradze*, „Przegląd Zachodni”, 1948, nr 4, s. 354 mylnie podaje datę powstania Ogniska Polskiego jako rok 1879. Był to rok, w którym podjęto pierwsze działania na rzecz powstania Koła Polskiego.

²³ SUA P PP, k. 1637, syg. 33/13 Ognisko polskie w Pradze, Pismo prezesa do c.k. Poliej. čj. 4762. Nazwa akademickich stowarzyszeń pod nazwą ognisko nie była czymś oryginalnym. Stowarzyszenia pod nazwą ognisko istniało w Wiedniu od 1867 roku, w Czerniowcach od 1876, w Grazu od 1886 r.

Istnienie, w tym samym czasie, dwóch samodzielnych organizacji polskich w Pradze (Koło Polskie i Ognisko Polskie, a od 1885 r. Ognisko Polskie i Klub Polski, do tego „Polska Čitarna”), przy niewielkiej liczbie Polaków, musiało odbić się niekorzystnie na ich działalności.

W ramach Prezydium działały dwie komisje: a) literacka b) zabawowa (towarzyska), na których spoczywała organizacja bieżącej pracy Ogniska. Komisja literacka miała prowadzić bibliotekę i czytelnię czasopism, informować czeskie i polskie czasopisma o działalności związku, organizować prelekcje mówiące o literaturze polskiej i polskich dziejach oraz sprawach ogólnych, miała zajmować się tłumaczeniem dzieł polskich na język czeski, organizować wycieczki i odwiedziny instytucji naukowych, artystycznych w celu kształcenia członków, organizować obchody polskich rocznic. Natomiast komisja zabawowa miała organizować głównie zabawy i wycieczki. Zgodnie z art. 37 statutu, majątek Ogniska w przypadku jego rozwiązania się miał przechodzić na TSL w Krakowie. W pierwszej wersji miał przechodzić na Muzeum Polskie w Rapperswilu. Po zatwierdzeniu (30 maja 1881) statutu przez władze zorganizowano 13 lipca 1881 roku walne zebranie, w czasie którego został wybrany I Zarząd. W jego skład weszli: graf Zygmunt Potulicki — prezes, Józef Muzyka — wiceprezes; Stanisław Towarnicki (późniejszy założyciel Klubu Polskiego) — sekretarz; Dawid Kamiński, Józef Filipowicz, Józef Sozański, Józef Berlot — członkowie zarządu; Julian Kozielski, Oskar Echaust — zastępcy członków zarządu; Władysław Langie, Jan Hnatowicz — członkowie Komisji Rewizyjnej.²⁴

Już w pierwszym roku działalności stowarzyszenie zorganizowało kilka imprez, m.in. wykład grafa Potulickiego „Restauracja Królestwa Anglii”, w którym uczestniczyli także członkowie Koła Polskiego w Pradze²⁵, dnia 26 grudnia prelekcję poświęconą Adamowi Mickiewiczowi, połączoną ze wspólnym śpiewaniem kolęd.²⁶ Podobnie było w roku 1882, kiedy pierwsze spotkanie było poświęcone polskiej emigracji w Anglii. Najbardziej udaną imprezą był odczyt z literatury polskiej, przygotowany przez Zalewskiego z Koła Polskiego, z którym wspólnie zorganizowano tę imprezę. Dnia 1 kwietnia zorganizowano wieczorek poświęcony Juliszowi Słowackiemu, fragmenty *Ojca Zadżumionych* recytował Wiktor Wojticky²⁷, natomiast z okazji Wielkanocy zorganizowano w pierwszy dzień świąt Świącone (podobnie urządzono je w 1883 i 1884).

²⁴ SUA P PP, k. 1637 R.605, R. 53.

²⁵ SUA P PP, k. 1637 R.68, prelekcja odbyła się w obecności zaledwie 11 osób.

²⁶ SUA P PP, k. 1637 R. 138.

²⁷ SUA P PP, k. 1637.

Formą, która cieszyła się szczególną popularnością były wieczory literackie. W roku 1883 zorganizowano wieczór (27 I) poświęcony Adamowi Mickiewiczowi, w czasie którego czytano fragmenty *Pana Tadeusza* oraz dwa wieczory poświęcone zwyczajstwu króla Jana Sobieskiego pod Wiedniem (17 II, 17 IX) połączone z prezentacją utworów muzycznych i literackich poświęconych temu tematowi. Z tej okazji wydano drukiem program imprezy. Do niezwykle udanych imprez należy zaliczyć wieczór poświęcony Juliuszowi Słowackiemu, zorganizowany wspólnie z Kołem Polskim, w którym to wieczorze uczestniczyło 60 osób. W czasie imprezy wystąpiła pianistka Mireska.²⁸ Walne zebranie z 5 maja 1883 roku nie przyniosło zmian we władzach organizacji. Z zachowanej relacji wiemy, że w składzie zarządu było dwóch studentów medycyny: Stanisław Łubieński i Julian Smaczewski.²⁹ Na uwagę zasługuje wieczór poświęcony twórczości Adama Mickiewicza, zorganizowany w 1884 roku, w czasie którego doktor Adolf Černý (dyrektor Muzeum Czeskiego Piśmiennictwa w Pradze) wygłosił odczyt o twórczości A. Mickiewicza oraz wystąpiły pianistki z Warszawy: Helena Hermanowa, a także Józefa i Malwina Drescler.³⁰

Ognisko miało okresy różnej aktywności. Najwięcej imprez — bo 18 — zorganizowano w latach 1881–1891. W drugim dziesięcioleciu istnienia towarzystwa zorganizowano ich o wiele mniej. Ponowne ożywienie działalności organizacji nastąpiło po roku 1902. Zachowane dokumenty pozwalają na stwierdzenie, że organizowano odczyty, lecz nie podawano ich tytułów. Z 8 zorganizowanych wieczorów literackich 3 były poświęcone Adamowi Mickiewiczowi, 2 Juliuszowi Słowackiemu, po 1 Zygmuntowi Krasińskiemu, Antoniemu Odyńcowi i Elizie Orzeszkowej.

Zebranie wyborcze zorganizowane 25 kwietnia 1884 roku przyniosło zmianę na stanowisku prezesa, którym został wybrany Józef Muzyka, (urzędnik w firmie budowlanej), a jego zastępcą został Władysław Tscherner — (fabrykant), sekretarzem Józef Filipowicz (handlarz). Zarząd ten jednak nie działał długo, gdyż 13 grudnia 1884 r. dokonano ponownego wyboru zarządu. Było to związane z połączeniem się Koła Polskiego z Ogniskiem.³¹ Już wcześniej bo 23 listopada postanowiono przyjąć wszystkich członków Koła Polskiego na członków Ogniska, przejąć jego majątek i zrekonstruować

²⁸ SUA P PP, k. 1637 R.264.

²⁹ SUA P PP, k. 1637 čj. 11336.

³⁰ SUA P PP, k. 1637 R. 264.

³¹ SUA P PP, k. 1637 čj. 10 391, por. „Prager Zeitung” z 16 grudnia 1884, nr 289. Rozwiązanie się związku. Związek „Koło Polskie” w Pradze zawiadamia, że dobrowolnie się rozwiązał w celu połączenia się ze związkiem „Ognisko Polskie”. Uchwałę wykonano na walnym zgromadzeniu dnia 13 grudnia 1884 r. Prezes „Koła Polskiego” doktor Chodounsky.

zarząd. W wyniku wyborów przeprowadzonych do składu zarządu dokoopowano doktora Andrzeja Obrzuta (asystenta na uniwersytecie czeskim — późniejszego docenta i profesora), jako wiceprezesa; doktora Karola Choduńskiego (lekarza) i Edwarda Jelinka (urzędnika magistrackiego) — na członków zarządu; Dawida Kamińskiego — na skarbnika, Marię Knauer (referenta w kasie oszczędności) na bibliotekarza. Wykłady na zebrania członkowskie przygotowywali zwykle sami członkowie. Na przykład działalność w roku 1885 zapoczątkowano odczytem studenta medycyny Alfonsa Kolasińskiego o życiu polskiego poety Antoniego Odyńca (21 II). Przy okazji połączenia się z Kołem Polskim wprowadzono do statutu poprawkę polegającą na tym, że wybory w Ognisku będą odbywały się 2 razy w roku. Wpłynęło to oczywiście na osłabienie działalności związku na skutek częstych zmian prezesów i ich zastępców. Na zebraniu w dniu 11 marca 1885 roku prezesem został wybrany doktor Andrzej Obrzut, a wiceprezesem doktor Karol Choduński, skarbnikiem został Władysław Tscharner, w składzie zarządu pojawia się 2 literatów: Józef Pok i Celestyn Frič (kandydat na profesora, współredaktor czasopisma „Jevište”). Ognisko liczyło przeciętnie 30 członków, a tuż przed wybuchem I wojny światowej nawet 60 członków.

Z zebrania sprawozdawczo-wyborczego, jakie odbyło się 7 listopada 1885 roku w kawiarni „Union”, dowiadujemy się o drobnych zmianach w składzie zarządu. Bibliotekarzami zostali wybrani: Karol Heffziehter i Józef Kozłowski.³² Ognisko posiadało już wówczas w swojej bibliotece 300 książek i 20 tytułów czasopism, a w 10 lat później już 422 książki. Nic jednak nie można powiedzieć o charakterze tego księgozbioru, o źródłach zakupów, czy też o tytułach posiadanych czasopism.

Czasami odczyty wygłaszali przejezdni lub specjalnie zapraszani goście z Polski. Tak na przykład 13 marca 1886 roku doktor Jan Karłowicz (profesor Konserwatorium Muzycznego w Warszawie) wygłosił odczyt: „Języki i gwary w nazwach plemion i ziem na obszarze dawnej Polski”.³³ Dnia 24 października 1887 roku odbyło się kolejne walne zebranie, w czasie którego wybrano nowego prezesa. Został nim Władysław Florjański (Florjański to pseudonim sceniczny, właściwe nazwisko — Kohmann) — aktor Teatru Narodowego w Pradze.³⁴ Florjański zajęty pracą w teatrze, nie miał zbyt wiele

³² SUA P PP, k. 1637 čj. 1086.

³³ SUA P PP, k. 1637 čj. 2954. W zaproszeniu na spotkanie z drem Karłowiczem użyto po raz pierwszy zmienionej pieczęci ogniska. Oprócz napisu widniały na niej połączone dłonie.

³⁴ SUA P PP, k. 1637 čj. 9983, funkcje innych członków zarządu powierzono: sekretarza — Edwardowi Antuszewiczowi, słuchaczowi politechniki; bibliotekarza — Stanisławowi Woberowi, słuchaczowi medycyny; skarbnika — inż. Antoniemu Starkowskiemu.

czasu na to, aby zajmować się Ogniskiem. Okres ten w działalności stowarzyszenia był bardzo skromny w dokonania, bowiem nie zachowała się żadna relacja policyjna o organizowanych imprezach, wobec pełnej dokumentacji z innych okresów. Nieprzypadkowo na walnym zebraniu dnia 17 grudnia 1888 roku wybrano ponownie prezesem doktora Obrzuta — docenta z Uniwersytetu Karola w Pradze (Florjański został natomiast jego zastępcą), a jeden z członków proponował nawet połączenie z Klubem Polskim. Wniosek nie został jednak przyjęty. Nastąpiła także zmiana na stanowisku bibliotekarza, został nim Henryk Opieński — słuchacz politechniki niemieckiej w Pradze.³⁵ Z relacji policyjnej z 9 lutego 1889 roku dowiadujemy się, że kandydat na lekarza Waclaw Seidel wygłosił na wieczorku prelekcję o polskim powstaniu 1830 roku, a 3 maja 1891 roku o Konstytucji 3 maja.³⁶

Na zebraniu sprawozdawczo-wyborczym, które odbyło się 10 stycznia 1891 na prezesa wybrano doktora filozofii Tadeusza Łuczkiewicza³⁷, a na zebraniu 14 listopada 1891 roku wybrano Władysława Tscharnera, wspomniany wcześniej Waclaw Seidel został nadal wiceprezesem.³⁸ Oprócz zamkniętych spotkań towarzyskich nie prowadzono żadnej szerszej działalności, a w zebraniach uczestniczyło mało osób.

W czasie wyborów 12 maja 1894 roku dokonano dość radykalnej zmiany w składzie zarządu. W jego składzie nie znalazł się nikt z poprzedniego zarządu. Prezesem został inż. Władysław Królikowski, zastępcą doktor medycyny Maxymilian Berger, sekretarzem Marcin Jeziński — urzędnik pocztowy, skarbnikiem Emil Holder — kupiec, bibliotekarzem zaś Eugeniusz Cieślak — student czeskiej Akademii Handlowej w Pradze. W czasie zebrania Jan Matejko proponował, aby przenieść siedzibę Ogniska do innego lokalu (zebrania odbywano w lokalu p. Brojarskiej). Powołano czteroosobową komisję, która miała znaleźć odpowiedni lokal.³⁹ Na zebraniu ustalono też wysokość składki miesięcznej na 25 krajcarów. Zmiana zarządu wpłynęła na aktywizację członków. Dowodem tego mogło być zorganizowanie 20 kwietnia 1895 roku wieczorku literackiego, w czasie którego czytano listy Elizy Orzeszkowej oraz wystawiono dwie sztuki: *Pan Onufry J. Blizińskiego* i sztukę własnego autora *Na przystanku* — Stanisława Pieniążka. Niestety

³⁵ SUA P PP, k. 1637 ċj. 14413.

³⁶ SUA P PP, k. 1637 4559. Doktor W. Seidel, późniejszy działacz narodowy na Śląsku Cieszyńskim i Kresach Ostrawskich oparł się na pracach M. Mochnackiego i B. Zamojskiego.

³⁷ SUA P PP, k. 1637 ċj. 2958.

³⁸ SUA P PP, k. 1637 ċj. 14545 ċj. 2772.

³⁹ SUA P PP, k. 1637 ċj. 11903, chodzi tu jednak tylko o przypadkową zbieżność imienia i nazwiska z osobą krakowskiego malarza Jana Matejki).

z policyjnej relacji nie można się niczego więcej dowiedzieć.⁴⁰ Wobec trudnej sytuacji finansowej podwyższono składkę członkowską do 50 krajcarów miesięcznie, dla członków-studentów 25 krajcarów. Nowym prezesem został Janusz Jarzębecki, a zastępcą Władysław Florjański, sekretarzem doktor Emil Drobner, w komisji rewizyjnej był drugi lekarz doktor Karol Storch.

Natomiast w czasie wyborów, które odbyły się 18 listopada 1896 roku prezesem został Władysław Florjański (funkcję tę pełnił do 24 II 1898), a wiceprezesem Leon Żupnik.⁴¹ Liczba członków spadła do 22. Spadek aktywności członków i zarządu spowodował, że policja odpowiedzialna za związki przeszłuchała nawet w tej sprawie prezesa Florjańskiego w dniu 19 października 1897 roku, zarzucając mu, że do związku należą dzieci szkolne, a związek tworzą trzy osoby.⁴² To spowodowało, że w wyborach przeprowadzonych 24 lutego 1898 roku prezesem został doktor Karol Storch, a wiceprezesem inż. Wacław Legens, sekretarzem został Stanisław Pieniążek (rzemieślnik), zaś bibliotekarzem Władysław Florjański (junior), studiujący wówczas na politechnice niemieckiej w Pradze.⁴³ Kondycja finansowa Ogniska była bardzo słaba — w 1898 roku w kasie było tylko 8 zł. W wyborach z grudnia 1898 roku ponownie prezesem został Władysław Florjański (senior) a wiceprezesem profesor Adolf Černý.⁴⁴ O tym, co działo się w związku w latach 1898–1901 nie ma żadnych informacji poza składami zarządu oraz informacją, że odbywały się zebrania, podobnie jak w latach 1904–1905.

Pewne dane posiadamy od roku 1901. W dniu 8 lutego 1901 roku prezesem został wybrany Zygmunt Kitlla, który z bliżej nieznanых powodów zrezygnował z tej funkcji tuż po wyborach, tak że 23 lutego tegoż roku prezesurę objął dotychczasowy wiceprezes profesor A. Černý a wiceprezesem został inżynier Wiesław Januszewski, nie na długo zresztą, gdyż już 19 lipca 1901 roku musiały się odbyć wybory uzupełniające do zarządu, gdyż z funkcji prezesa zrezygnował profesor Černý, a z funkcji sekretarza tech-

⁴⁰ SUA P PP, k. 1637 čj. 9851.

⁴¹ SUA P PP, k. 1637 čj. 12236.

⁴² SUA P PP, k. 1637 protokól z przesłuchania Florjańskiego čj. 16226 „Władysław Kohmann divadelním jmenem Florjański, bytem v c. 339 I vypovida: „Spolek «Ognisko Polske» dosud existuje neni ale pravda, zeby clenove byli skolu povinne dwti a tez neni pravda, ze by byli jen tri clenove celeho spolku. Ja jsem juz rok predsedou tohoto spolku, který cita asi dvacet clenu. Clenove poze vesmes odrosli a samostatni lide. Mezi nimi nachazjize ale i posluchaci vysokých skol ale jadni obchodni akedemikove.” Wł. Florjański.

⁴³ Władysław Florjański (junior) późniejszy konstruktor samolotów, maszyn i samochodów opancerzonych, młynów, prof. nadz. Politechniki Lwowskiej a od 1946 r. prof. Politechniki Gdańskiej.

⁴⁴ SUA P PP, zespól PP 1901–1907 syg. 33/30 Ognisko Polskie w Pradze, čj. 4272, čj. 21 822.

nik Kazimierz Szymański. Stanowisko prezesa objął wówczas inż. Wiesław Januszewski (dotychczasowy wiceprezes), funkcję sekretarza dotychczasowy gospodarz Władysław Gąsiorowski.⁴⁵

Warto zwrócić uwagę, że osobą, która najdłużej pełniła funkcję w Ognisku Polskim, był wybrany na skarbnika w 1896 roku Jakub Strokschneider, który funkcję tę pełnił nieprzerwanie do 1 grudnia 1906. W roku 1902 (28 III) prezesem został wybrany redaktor „Dně”, pisarz Jarosław Rozvoda, to — być może — sprawiło, że Ognisko zaktywizowało się. Dnia 28 kwietnia 1902 roku zorganizowano wieczorek w pomieszczeniach „Mestske Besedy” z okazji rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja, wzięło wówczas udział 50 osób.⁴⁶ Tu należy wspomnieć, że redaktor Rozvoda cieszył się w Ognisku Polskim i kręgu Polaków dużą popularnością, stąd na walnym zebraniu 7 listopada 1903 roku nadano mu honorowe członkostwo.⁴⁷ Od 7 listopada 1903 roku prezesem był doktor Bożywoj Prusik, inicjator utworzenia Ogniska (funkcję tę pełnił do 17 II 1906 roku, a potem przez parę dni listopada tego samego roku).

W 1904 roku dość regularnie odbywały się spotkania. W styczniu przygotowano referat o geofizyce, a w lutym pani M. Horavcova z praskiego Teatru Narodowego mówiła o polskich teatrach. Spotkań tych było o wiele więcej, jednak miały one tylko charakter towarzyski.⁴⁸ W grudniu 1905 roku ognisko wystąpiło z ciekawą inicjatywą, jaką było utworzenie w Pradze Czytelni Polskiej. Działaczom Ogniska udało się doprowadzić do powstania takiej czytelnicy jako samodzielnej organizacji pod nazwą „Čitarna Polska v Praze”. Zebranie konstytuujące odbyło się w Pradze w kawiarni „Edison” 5 stycznia 1906.⁴⁹ Czytelnia została zarejestrowana 2 czerwca 1906 roku przez c.k. Místodržitelství v Kralovstvi Českem w Pradze.⁵⁰ Z roku 1906 brak bardziej szczegółowych informacji o działalności Ogniska, wiemy jedynie o tym, że odbywały się regularne spotkania od stycznia do czerwca, a potem od listopada. Dnia 12 maja 1907 roku zorganizowano wspólnie z Klubem Polskim, w restauracji „u Ciziki” uroczystość ku czci rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja, na której było 200 osób.⁵¹

⁴⁵ SUA P PP, k. 1637 čj. 4768.

⁴⁶ SUA P PP, k. 1637 čj. 6293, 9820.

⁴⁷ SUA P PP, k. 1637, syg. 33/30 čj. 18337.

⁴⁸ SUA P PP, 1908–1915 syg. 33/21, čj. 3319, 23536, 2996, 23915, 12632, 2355440, 2430, por. „Narodni listy” z 21 XI 1903.

⁴⁹ SUA P PP, 1908–1915 syg. 33/21 čj. 2172 por. „Pravo lidu”, 1906 nr 4 z 5 stycznia.

⁵⁰ SUA P PP, 1900–1907, syg. 14/74 Citarna Polska v Praze. Wniosek o rejestrację i statut został złożony 20 stycznia 1900 r., wnioskującym był inż. Juliusz Pinkus, mieszkający w Karlinie, Zizkova tr. 8 — będący w tym czasie wiceprezesem ogniska, čj. 127 854.

⁵¹ SUA P PP, 1901–1908 33/30, čj. 1157430, čj. 11574.

Od 19 października 1907 r. godność prezesa Ogniska sprawował inż. Juliusz Pinkus i pełnił ją do 31 października 1908, kiedy to został wybrany na to stanowisko adwokat Wacław Bielicki. Poprawiła się nieco sytuacja finansowa Ogniska. W związku z powstaniem samodzielnej Czytelni Polskiej spadła liczba czytelników w bibliotece Ogniska i wynosiła już tylko 17 osób.⁵²

Jako ważny w historii Ogniska, zapisał się rok 1909, kiedy to wprowadzono znaczek organizacyjny. To wyróżnia Ognisko Polskie od innych polskich organizacji w Pradze, które znaczka takiego nie miały. Znaczek miał kształt kwadratu, z lekko zaokrąglonymi rogami, do którego były wpisane stylizowane litery O i P. Miał dwie odmiany. Wszyscy członkowie (także wspierający i honorowi) nosili znaczek srebrny, natomiast studenci nosili dodatkowo wstążki w polskich barwach narodowych. Władze przyznały prawo noszenia znaczka, w zezwoleniu jednak zaznaczyły, „że noszenie znaczka nie może mieć charakteru politycznego i nie może naruszać porządku i bezpieczeństwa publicznego”.⁵³ Na zebraniu 20 lutego 1909 roku uchwalono potrzebę utworzenia kasy wzajemnej pomocy. Od 3 stycznia 1909 roku Ognisko przeniósło swą siedzibę na ul. Podskalską nr 332-II. Z protokołu zebrania z 21 maja 1909 roku dowiadujemy się o sporze między polskimi studentami w Akademii Rolniczej w Taborze. W związku z tym zebranie wydelegowało prezesa Kryńskiego i Cechońskiego, aby spór ten załagodzili.⁵⁴ Na przełomie lat 1908/1909 Ognisko liczyło 7 członków honorowych, 5 wspierających, 63 czynnych i jednego członka założyciela (razem 76). Liczba członków była na ogół płynna, ponieważ po ukończeniu studiów młodzież wyjeżdżała z Pragi. Rok sprawozdawczy 1908/1909 zamknięto niedoborem w wysokości 169 K i 10 h. „Ognisko będąc najstarszym towarzystwem polskim w Czechach, jest ze wszystkich najbiedniejszym, bo skupia w sobie przeważnie młodzież niezamożną” jak pisał A. Karbowski.⁵⁵ Kilku członków założyło „Szkółkę”, w której uczono dzieci wychodźców polskich języka i historii ojczystej. Ognisko współpracowało z innymi polskimi organizacjami w Pradze, działającymi na tej niwie: „Bezpłatne kursy języka polskiego” i „Koło samokształcenia społecznego”. Niestety o ich działalności nie zachowały się materiały. W 1909 roku przystąpiono do związku polskiej młodzieży kształcącej się w Austrii z siedzibą we Lwowie, jednak już 4 czerwca 1910 roku uchwalono wystąpie-

⁵² SUA P PP, PP 1901–1908 33/30, čj. 1650.

⁵³ SUA P PP,PP 1901–1908 33/21, čj. 1670.

⁵⁴ SUA P PP,PP 32/21 CJ.13 225 por. AAN w Warszawie, oddz. VI (b. archiwum KC PZPR), Związek socjalistyczny „Życie” w Taborze.

⁵⁵ A. Karbowski, *Młodzież polska akademicka za granicą 1795–1910*, Kraków 1910, s. 139.

nie tego związku, ponieważ okazało się, że 90% członków stanowili studenci z zaboru rosyjskiego.⁵⁶

Rok 1910 upamiętnił się kilkoma ciekawymi inicjatywami. W dniach 15–16 stycznia 1910 roku zorganizowano kongres polskich organizacji studenckich w Czechach. Uczestniczyły w nim: Ognisko Polskie z Pragi, Spolek studujących polskich v Příbrami, Spolek polskich akademiku v Taborze. W ten sposób uczczono 30-lecie organizacji. Na początku 1910 roku związek liczył 60 członków, głównie studentów, którzy zaczęli nadawać ton Ognisku. Dnia 25 czerwca 1910 roku zorganizowano uroczyste zakończenie roku akademickiego, w czasie którego zorganizowano przedstawienie teatralne. Nic więcej o tym przedstawieniu jednak nie wiemy, oprócz tego, że impreza ta przyniosła deficyt w budżecie Ogniska w wysokości 37 k.⁵⁷ Zamierzano powołać samodzielną organizację studentów polskich, poprzestano jednak na utworzeniu sekcji pod nazwą „Bratnia Pomoc”, która miała gromadzić środki pieniężne, umożliwiające studia polskiej młodzieży w Pradze.⁵⁸

Dnia 11 czerwca 1910 roku odbyły się wybory, ponieważ z funkcji prezesa zrezygnował Mieczysław Bujalski (poddany rosyjski), a jego funkcję objął Wacław Kryński. Z policyjnej relacji dowiadujemy się, że na zebraniu był Polak Koźmiński jadący z Rosji do Paryża, który interesował się polskimi związkami w Pradze.

Członkowie stowarzyszenia interesowali się też sprawami kultury polskiej na obczyźnie, stąd na zebraniu w dniu 29 maja 1911 roku nadano honorowe członkostwo Ignacemu Paderewskiemu.⁵⁹ Podjęto też uchwałę o wspólnym utrzymywaniu w Pradze lokalu z polskim związkiem „Życie” w Taborze. Na zebraniu sprawozdawczym 22 listopada 1911 roku prezesem wybrano Zdzisława Zóltowskiego, funkcję tę pełnił jedynie do 23 lutego 1912, kiedy to został wybrany całkowicie nowy skład zarządu. Prezesem został wybrany Władysław Więckowski, a wiceprezesem Jerzy Orłowski. Zarząd ten utrzymał się jedynie do 27 listopada 1912 roku, kiedy to wybrano nowy skład zarządu. Na jego czele stanął Jerzy Suchodolski, a wiceprezesem został Marian Pogonowski.⁶⁰

Na protokole tym urywa się dokumentacja dotycząca Ogniska. Brak jest jakichkolwiek śladów dalszej działalności. Skrupulatne zwykle władze policyjne nie odnotowały nigdzie daty rozwiązania związku, aczkolwiek o innych stowarzyszeniach mamy tego rodzaju dane. Należy podejrzewać, że po wy-

⁵⁶ SUA P PP, PP 1901–1908 33/21, čj. 13225.

⁵⁷ SUA P PP, 1901–1908 33/21, čj. 14656, 14 658.

⁵⁸ SUA P PP, 1901–1908 33/21, čj. 24953, Sekcja została powołana 5 grudnia 1910 r.

⁵⁹ SUA P PP, 1901–1908 33/21, čj. 10901.

⁶⁰ SUA P PP, 1901–1908 33/21, čj. 23168, 5440, 2430, 5440.

buchu I wojny światowej wszyscy prawie członkowie będący poddanyymi rosyjskimi zostali wydaleny z Pragi. Efekt był taki, że policja nie mogła znaleźć nikogo, kto mógłby formalnie zgłosić rozwiązanie związku. Okres wojenny spowodował, że nie zrobiono tego z urzędu, a ponieważ po powstaniu państwa czechosłowackiego nikt nie zabiegał o reaktywowanie związku, sprawa poszła w zapomnienie. Pracownicy Statního ústředního archivu w Pradze ustalili, że związek istniał do 1915 r.⁶¹ W 1925 studenci polscy studiujący w Pradze zamierzali utworzyć związek studentów polskich. Próba ta jednak nie powiodła się.⁶² Wobec tego przy Klubie Polskim utworzono Koło Akademików. Koło to w 1930 roku usamodzielniało się, tworząc Polskie Ognisko — Koło Akademików.⁶³ Chodzi jednak o inną organizację, która nawiązuje do nazwy Ogniska Polskiego.

KLUB POLSKI W PRADZE (1885–1940)

Do powstania Klubu Polskiego w Pradze doszło w wyniku rozłamu w Ognisku Polskim po jego połączeniu się z Kołem Polskim 23 października 1884, w wyniku czego zakończyła swoją działalność druga organizacja polska w Pradze, jaką było Koło Polskie (1880–1884). Część członków byłego Koła Polskiego w roku 1885 podjęła inicjatywę powołania nowej organizacji polskiej. Należeli do nich m.in. Stanisław Ryszard von Towarnicki (kupiec), Marita Knauer (kustosz w kasie oszczędnościowej) i Oskar Echaust (srebrnik). Zebranie założycielskie Klubu Polskiego miało miejsce 3 maja 1885 w Pradze u Nuslera. Uczestnicy zebrania stawiali sobie za cel skupienie elity intelektualnej Pragi. Chęć powołania nowego towarzystwa przedstawił władzom Henryk Korosteński.⁶⁴ Statut Klubu został zatwierdzony przez K. K. Statthaltereii in Bohmen w dniu 17 stycznia 1887 roku. Rok 1887 został przyjęty też przez członków klubu za początek istnienia nowego polskiego stowarzyszenia w Pradze.

Dnia 2 lutego 1887 roku odbyło się zebranie wyborcze zarządu Klubu Polskiego. Na zebraniu było obecnych 36 osób, wśród nich przedstawiciele Ogniska Polskiego. Wybrano wówczas pierwszy zarząd. Tworzyli go: Stanisław Ryszard von Towarnicki (prezes), Edward Scholz — zastępca; Maria

⁶¹ Wykaz prezesów „Ogniska Polskiego” zob. Z. Jasiński, *Ognisko Polskie w Pradze [w:] Społeczno-cywilizacyjny wymiar edukacji* (red. Z. Jasiński), Opole 1996, s. 176–177.

⁶² SUA P, zespół ZU P-pres, syg. 8/5/43/27/1925.

⁶³ SUA P, zespół ZU-spolky, 19A, k. 887 syg. 5561/30, syg. 3202/37; 8712/38, związek został zarejestrowany pod czeską nazwą Polské Ohnisko kolo akademiku v Praze, nazwę polską zatwierdzono w 1938 r., por. SUA P PP, Min. Vnitra D syg. 6104, značka IV b, odd.19, spolky polských štatnych příslušniku.

⁶⁴ SUA P PP, k.1063, syg.21/77, 21/98.

Knauer — skarbnik; Juliusz Karpas — sekretarz, Oskar Ehaust — Mariusz Dembiński — bibliotekarze, Kazimierz Hofman; Andrzej Bluj, Wilhelm Hruby — gospodarze; Adolf Bertoth, Kazimierz Korostenski — rewizorzy.⁶⁵ Celem towarzystwa było: „pielegnowanie i rozszerzanie języka polskiego i kultury polskiej, tudzież podtrzymywanie życia towarzyskiego wśród Polaków w Pradze i okolicy, jak również wspieranie ubogich członków w miarę możliwości finansowych”.

Zebranie inauguracyjne miało charakter bardzo uroczysty, wybory poprzedził koncert, na który złożyły się m.in. dwa polonezy: Stanisława Moniuszki z *Hrabiny* i Michała Ogińskiego. Kazimierz Hofman odczytał wiersz okolicznościowy napisany przez Antoniego Lambora z Wiśnicza, potem miała miejsce „wspólna polska wieczerza” oraz tańce. Już w pierwszym roku działalności zorganizowano 18 kwietnia 1887 wieczornicę poświęconą Józefowi Kraszewskiemu. We mszy żałobnej odprawionej w intencji J. Kraszewskiego uczestniczyło 250 osób. Na wieczór wspomnień wydrukowano po raz pierwszy zaproszenia.⁶⁶ W tym samym roku, dnia 7 maja Teatr Letni na Smichowie „U Libu” wystawił sztukę Aleksandra Fredry — *Menter* (w tłumaczeniu Jiřího Bittera), dochód z niej przeznaczając na rzecz nowo powstałego Klubu Polskiego. Po przedstawieniu odbył się koncert orkiestry teatralnej, podczas którego wykonano poloneza i mazura Moniuszki oraz wiązanek pieśni polskich, po czym odbyła się zabawa taneczna.⁶⁷ W pierwszym roku istnienia klubu należało do niego 33 członków. Na walnym zebraniu w dniu 11 września 1887 roku powołano do życia Sekcję Zapomogową przy Klubie Polskim, na co uzyskano zgodę władz i wprowadzono stosowną poprawkę do statutu. W przeciągu 1887 roku udało się zgromadzić wcale pokaźną bibliotekę, która na dzień 15 stycznia 1888 roku liczyła już 352 książki. Do czytelników klubu abonowano pisma. W roku 1895 były to następujące tytuły: „Gazeta Polska”, „Reforma”, „Krakowski Diabeł”, „Iskra auer”, „Zgora”, w roku 1896 abonowano także „Tygodnik” ukazujący się w Chicago.⁶⁸

Formą, która najlepiej sprawdziła się w działalności klubu były wieczorki literackie dla członków i ich rodzin. Co roku np. urządzano wieczory mickiewiczowskie, w czasie których wygłaszane były prelekcje w języku polskim i recytowano fragmenty utworów tego wieszca. Pierwszy wieczór mickiewi-

⁶⁵ SUA P PP, k. 1262, syg. 25/33 Klub Polski w Prace, prot. z zebrania wyborczego z 2 II 1887 čj. 977 Klubu mieścił się w restauracji „u Bonu”.

⁶⁶ SUA P PP, k. 1262, syg. 25/33 Klub Polski w Prace, zaproszenie na przedstawienie.

⁶⁷ SUA P PP, k. 1262, syg. 25/33 Klub Polski w Prace syg. 25/33 raport čj. 3922, afisz z programem imprezy; por. Rozenka o československo-polske spolupraci, sestavil Alois Režucha, Praha 1938, s. 87.

⁶⁸ SUA P PP, k. 1262, syg. 28/30 čj. 19298.

czowski odbył się 24 listopada 1888 roku. Charakter szczególnie uroczysty miał wieczór zorganizowany 5 lipca 1890 roku w związku z przewiezieniem prochów Adama Mickiewicza z Paryża do Krakowa.⁶⁹ W czasie wieczoru fragmenty *Pana Tadeusza* recytował Władysław Florjański, artysta polski czeskiej opery. Na imprezach organizowanych przez Klub występowała również często jak Florjański inna artystka polska z tejże opery — Maria Bogucka. Równie uroczysto obchodzono setną rocznicę urodzin A. Mickiewicza w dniu 1 czerwca 1898 r.⁷⁰ Natomiast w 1900 roku wieczór mickiewiczowski zorganizowano wspólnie z Ogniskiem Polskim, nie była to zresztą jedyna impreza organizowana z Ogniskiem Polskim.⁷¹ Później organizowano już wielokrotnie wspólne odczyty i wieczorki. Na cotygodniowych spotkaniach klubowych czytane były fragmenty *Potopu* H. Sienkiewicza. Od lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia zaczęto organizować w sali Konwiktu wspólne imprezy klubowe o charakterze polskim, jak: święcone, wigilijka, opłatek.

Złotymi zgłoszkami w dziejach Klubu Polskiego w Pradze zapisał się rok 1891, kiedy to dwukrotnie w Klubie Polskim występowała wybitna polska aktorka Helena Modrzejewska (29 III i 2 V 1891 r.). Klub liczył już w tym czasie 46 członków.⁷²

Organizowano obchody polskich rocznic narodowych. W kwietniu 1894 roku zorganizowano wieczorek poświęcony rocznicy wybuchu powstania kościuszkowskiego.⁷³ W 1901 roku jeden z wieczorów poświęcono rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja. W trakcie wieczoru odczytano fragmenty pracy *Konstytucja 3 maja 1791*, wydanej przez Macierz Polską w Krakowie, Chór „Lukes” wykonał kilka pieśni czeskich oraz kilka pieśni polskich a pan Bartoszewicz wykonał kilka utworów instrumentalnych. Wszyscy śpiewali w uniesieniu *Boże coś Polskę*. To było powodem przesłuchania prezesa K. Hofmana w Dyrekcji Policji i upomnienia za to, że Związek jako niepolityczny nie ma prawa organizować prelekcji politycznych (jak ta o konstytucji) i że nie wolno śpiewać pieśni *Boże coś Polskę*.⁷⁴ Szczególnie uroczyste obchody rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja zorganizowano wspólnie z Ogniskiem Polskim 12 maja 1907 roku,

⁶⁹ SUA P PP, k. 1262, syg. 22/33 Klub Polski w Pradze, čj. 7083.

⁷⁰ SUA P PP, k. 1262, syg. 25/33 Klub Polski w Pradze, čj. 10457.

⁷¹ SUA P PP, k. 1262, syg. 25/33 Klub Polski w Pradze, čj. 22898.

⁷² SUA P PP, k. 1262, syg. 25/33 Klub Polski w Pradze, čj. 704.

⁷³ SUA P PP, k. 1262, syg. 25/33 Klub Polski w Pradze, čj. 9603.

⁷⁴ SUA P PP, k. 1262, Klub Polski w Pradze, syg. 28/80 raport 8535. Hofman tłumaczył się w swoim wyjaśnieniu, że był nieświadomy, że wykład lub śpiew polskiego hymnu kościelnego *Boże coś Polskę* jest działalnością polityczną. Tłumaczenie przyjęto, jednak od tego czasu policja poleciła, aby w pismach kierowanych do policji w sprawie zgody na organizację określonej imprezy podawane były dokładnie tytuły wszystkich pieśni.

z bardzo bogatym programem i prelekcją, w których wzięło udział aż 200 osób.

Członkowie klubu zabiegali o popularyzację polskiej kultury na terenie Pragi, stąd ich starania zmierzały do tego, aby na scenie Teatru Narodowego w Pradze została wystawiona *Halka* Moniuszki, co udało się im w 1898 roku. Na występy do klubu zapraszano także polskich aktorów i wykonawców. W Klubie Polskim występował m.in. aktor Roman Żelazowski oraz recytator Stanisław Konopka, chór „Lutnia” ze Lwowa (w 1911 r.).

Niemalym wydarzeniem w 1911 roku była wizyta 400 Sokołów z Galicji.⁷⁵

W 1893 roku utworzono przy klubie Kasę Zapomogową, z której mogli korzystać także rodacy przebywający okresowo w Pradze, a znajdujący się w trudnej sytuacji materialnej. Funkcjonowanie klubu było trudne ze względu na małe środki, jakimi dysponowano. Pochodziły one głównie ze składek i dochodów z imprez, a te oczywiście nie były zbyt duże. Imprez otwartych, w których mogli uczestniczyć nie tylko członkowie, nie organizowano zbyt wiele, z drugiej strony nie wzbudzały one większego zainteresowania w Pradze. Dlatego wpływy były skromne. Dochody za rok 1895 wyniosły 152 K, a wydatki 138 K. W kasie zostało 14 K, Kasa Zapomogowa miała w tym samym roku 677 K po stronie wpłat i 532 K po stronie wypłat.⁷⁶

Brak funduszy spowodował, że nie można było rozwinąć niezwykle cennej inicjatywy, jaką było założenie w 1889 roku w Pradze szkółki dla 22 dzieci polskich.⁷⁷ Niestety brak środków nie pozwolił na dłuższe jej prowadzenie. W 1910 roku zarząd wykluczył pewną część nieaktywnych członków, co wpłynęło na osłabienie działalności klubu. Wykluczeni członkowie założyli Klub Towarzyski Czesko-Polski, jednak nie zdołał się on ukonstytuować.

Klub nie miał stałej siedziby i kilkakrotnie zmieniał swoje miejsce. Od 1900 roku siedzibą klubu była Svatovaclavska založna (Kasa Pożyczkowa) w Pradze, a od 13 września 1905 roku restauracja „U Vacelku”, ul. Husova nr 236.

W okresie I wojny działalność klubu uległa wyraźnemu ograniczeniu do sfery charytatywnej, działalność kulturalna została całkowicie przerwana. Wielu członków klubu zostało powołanych do wojska. Klub oddał swój

⁷⁵ SUA P PP k. 1262, syg. 33/21 Klub Polski w Praze, čj. 22177.

⁷⁶ SUA P PP, k. 1262, syg. 28/30 Klub Polski w Praze, čj. 19298.

⁷⁷ J. Doliwa, *Klub Polski w Pradze*, Nakładem Stowarzyszenia Klub Polski w Pradze, Praga 1992, (brak paginacji).

lokal na kuchnię dla uchodźców polskich z Galicji.⁷⁸ Gromadził środki, aby wspomóc biednych, swój księgozbiór udostępniał rannym żołnierzom przebywającym w szpitalach.

Klub wznowił swoją działalność w 1919 roku, w nowej sytuacji geopolitycznej, w warunkach nowego państwa czechosłowackiego, gdy odrodziło się państwo polskie, wspierany przez Ambasadę Polską w Pradze prowadził aktywną działalność do 1940 roku, kiedy to został rozwiązany przez władze Protektoratu Czech i Moraw⁷⁹ (ze względu na inne uwarunkowania wymaga odrębnego opracowania).

Klub Polski w Pradze reaktywował się we wrześniu 1991 roku.⁸⁰

Działalność polskich organizacji w Pradze świadczy o aktywności społeczno-kulturalnej tam polskiego skupiska, a także o potrzebie świadomości integrowania tego skupiska, wzajemnej pomocy i umiejętności współpracy z inteligencją czeską.

⁷⁸ Szerzej zob. Z. Jasiński, K. Rędziński, *Polscy uchodźcy i polskie szkoły w Czechach i na Morawach w czasie I wojny światowej*, UO Opole 1995, por. „Wiadomości Polskie z Pragi”, 1914.

⁷⁹ SUA P PP, Min. Vnitra D syg. 6104, značka IV b, odd.19, spolky polských štatnich přslušniku (rozwiązane w 1940 roku), por. syg. 3111.

⁸⁰ Szerzej o współczesnej działalności Klubu Polskiego w Pradze piszą jego działacze na łamach miesięcznika „Kurier praski — Praský kurýr”, ukazującego się w Pradze (roczniki 1991–1998).